

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΩΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ

Γιώργος Μανιάτης

Είναι νοητή σήμερα μια πολιτική "μεγάλης κλίμακας"; Μια πολιτική, δηλαδή, που να στοχεύει στην όσο το δυνατόν συνολικότερη αναμόρφωση του κοινωνικού είναι με γνώμονα ένα συνετές, συνεκτικό και περιεκτικό σύστημα αξιών που αντιπαρατίθεται στο ήδη ισχύον, το καθιερωμένο, την επίσημη έκφραση της σε κάθε επίπεδο εξουσίας. Μια πολιτική, επομένως, που ως "τέλος" της δεν θα έχει την απόκτηση και τον τρόπο διαχείρισης της εξουσίας αλλά το περιεχόμενο της ίδιας της ανθρώπινης υπόστασης, την ουσία του είναι εν κοινωνία. Πόσο επίκαιρο, πόσο αναγκαίο, πόσο νόμιμο είναι ένα τέτοιο ερώτημα;

Είναι επίκαιρο γιατί η παρατήρηση των φαινομένων της κοινωνικής ζωής οδηγεί σε πρωτογενείς διαπιστώσεις - στηριγμένες περισσότερο στις άμεσες εντυπώσεις και λιγότερο στο καταστάλαγμα της ιστορικής εμπειρίας - που ενισχύουν την άποψη ότι η πολιτική "μεγάλης κλίμακας" όχι μόνον έχει ιστορικά αποτύχει αλλά είναι και επιζήμια. Η κατάρρευση των ιδιότυπων "ανατολικών" κοινωνιών δίχως όμως την αναγκαία προβολή ενός άλλου, διαφορετικού και, ιδίως, πειστικού κοινωνικοπολιτικού προτύπου - αναγκάιου άλλωστε, όπως έχει δείξει η ιστορία, στη ζωή των ανθρώπων - καθιστά αναπόφευκτο και ενισχύει την επικαιρότητα του ερωτήματος.

Η εκ νέου τοποθέτηση του ζητήματος για το ποιο είναι το περιεχόμενο της πολιτικής είναι αναγκαία σήμερα, αφού παρατηρείται μια συνεχής απαξίωση της πολιτικής δραστηριότητας που εκφράζεται είτε σαν αυθόρμητη απέχθεια είτε ως απομάκρυνση από την πολιτική ακόμη κι ως εκφυλισμός του πολιτικού σε μορφές δευτερεύοντος σχολιασμού, ο οποίος συνιστά μια μορφή πολιτικής παραφιλολογίας. Πρόκειται για τη μετατόπιση της πολιτικής από τις βασικές και ουσιαστικές της παραμέτρους σε πλευρές δευτερεύουσες που περισσότερο συσκοτίζουν παρά αναδεικνύουν το πολιτικό φαινόμενο. Το πρόβλημα αυτό συνδέεται και με τη γενικότερη κρίση των πολιτικών, με την ευρεία έννοια, αξιών της εποχής μας. Την οριακή κατάσταση ενός πολιτιστικού προτύπου που διαγράφηκε την εποχή του διαφωτισμού και, ως φαίνεται, ολοκληρώνεται με την εκπνοή ενός από τους ταραχωδέστερους αιώνες της ανθρώπινης ιστορίας.

Το ερώτημα νομιμοποιείται επιστημολογικά καθώς συμπυκνώνει τη διαμάχη γι'

αυτό καθαυτό το περιεχόμενο της πολιτικής, την εμβέλεια, τα όρια, τις δυνατότητες της. Τι είναι, τελικά, πολιτική; Μια δραστηριότητα εξισορρόπησης συμφερόντων; Ένα πρόγραμμα διαχείρισης κοινών προβλημάτων και υποθέσεων; Μια προβολή των οραμάτων του σήμερα στην πραγματικότητα του αύριο; Μια συμπαιγνία επαγγελματιών προς ίδιον όφελος; Μια στάση αξιακά ουδέτερη ή μια γενικότερη ηθικο-παιδαγωγική διαδικασία; Αυτά είναι ορισμένα, κι όχι όλα φυσικά, από τα ερωτήματα που αναφέρονται στο status της πολιτικής και επιχειρούν την επισήμανση και περιγραφή του αντικειμένου της.

Στόχος αυτού του κειμένου είναι να επιχειρηματολογήσει υπέρ μιας πολιτικής "μεγάλης κλίμακας" προσπαθώντας, παράλληλα, να επαναπροσδιορίσει το περιεχόμενό της. Να εντοπίσει τις ακραίες συνέπειες του επιχειρήματος που καταλήγουν, σε πολλές περιπτώσεις, σε εμπειρίες τραγικές και οδυνηρά βιώματα των μετεχόντων σ' αυτό το μεγάλης πνοής εγχείρημα.

Προηγουμένως, όμως, είναι απαραίτητο να αναφερθούν οι κυριότερες επικρίσεις μιας τέτοιας πολιτικής, τα σημαντικότερα αντίπαλα επιχειρήματα. Οι επικρίσεις κατά της πολιτικής "μεγάλης κλίμακας" μπορούν να καταταγούν σε τέσσερις κατηγορίες επιχειρημάτων.

Η πρώτη κατηγορία υποστηρίζει ότι κάθε μεγάλης κλίμακας πολιτική είναι αναπόφευκτα ουτοπική. Είναι, δηλαδή, μια φανταστική, ψευδαισθητική κατασκευή, μη πραγματοποιήσιμη στα όρια του υπάρχοντος. Πρόκειται για μια κοινωνικοπολιτική σύλληψη, η οποία κυριαρχείται από το δέον, την επιθυμία, τις υποκειμενικές προθέσεις του δημιουργού - εμπνευστή της. Είναι επομένως μια αφηρημένη, τεχνητή κατασκευή, ένα κλειστό σύστημα όρων, κριτηρίων και αξιών που αυτοπροσδιορίζεται αποκλείοντας οποιαδήποτε έξωθεν παρέμβαση.

Το εγχείρημα συνοψίζεται στη μη ρεαλιστικότητα της μεγάλης κλίμακας πολιτικής θεωρούμενης ως ουτοπικής κατασκευής. Μ' αυτόν τον τρόπο αξιολογείται, για παράδειγμα, η μεγαλειώδης πλατωνική σύλληψη στην *Πολιτεία* αλλά και οι μικρότερου βεληνεκούς *ουτοπίες*, του More, του Campanella κ.α. Το ουτοπικό, μη ρεαλιστικό στοιχείο εμφανίζεται ως εγγενές στην έτσι νοουμένη πολιτική. Ένα συναφές εγχείρημα, είναι εκείνο του ανεφάρμοστου στην αυθεντικότητά του τελικού σκοπού της μεγάλης κλίμακας πολιτικής, αφού αντιβαίνει στην ίδια την ανθρώπινη φύση, την οποία και καλεί να αυτοαναιρεθεί με τρόπο βεβιασμένο και εξωπραγματικό. Μ'

αυτόν τον τρόπο αντιμετωπίζονται οι διάφορες κομμουνιστικές συλλήψεις, ακόμη και εκείνες που διεκδικούν την επιστημονική τους εγκυρότητα και νομιμότητα, όπως ο Μαρξισμός. Το επιχείρημα μπορεί να αναχθεί και στην αντιπαράθεση της ιδεολογίας ως ψευδούς συνείδησης με την επιστήμη της προφητείας με την επιστημονική πρόβλεψη. Μια μεγάλης κλίμακας πολιτική είναι αδύνατον να βασιστεί σε επιστημονικές προβλέψεις παρά μόνο σε προφητείες που, παρόλο τον καλοπροαίρετο χαρακτήρα τους, δεν μπορούν να θεμελιώσουν μια εγκυρότητα αποδεκτή με ορθολογικά κριτήρια.

Η δεύτερη κατηγορία επιχειρημάτων κατά της μεγάλης κλίμακας πολιτικής υποστηρίζει ότι αυτή εκ των πραγμάτων είναι ολοκληρωτική ή οδηγεί στον ολοκληρωτισμό. Άξονας της επιχειρηματολογίας, είναι το ότι η πολιτική μεγάλης κλίμακας, στοχεύοντας σε συνολικές, ριζικές αναμορφώσεις του κοινωνικοπολιτικού είναι, δεν ενδιαφέρεται για τις διαθέσεις, τις κλίσεις, τα συμφέροντα του ξεχωριστού ανθρώπινου υποκειμένου. Διαλύει τις επιδιώξεις του στον αγώνα για το κοινό καλό, το δημόσιο, το ταξικό συμφέρον κ.λπ. Το άτομο υποτάσσεται σε ολότητες (η θετικιστική παράδοση τις θεωρεί πλασματικές οντότητες) των οποίων το συμφέρον αυτονομείται, λειτουργεί αυτοτελώς και ασκεί καταναγκασμό στα επιμέρους ανθρώπινα άτομα. Περιορίζονται ή και εξαλείφονται τα όρια της ατομικής ελευθερίας, της ατομικής πρωτοβουλίας, του ατομικού τρόπου αντιμετώπισης του κοινωνικού όντος.

Οι ολιστικές λειτουργιστικές προσεγγίσεις στο μεθοδολογικό επίπεδο στηρίζουν, σύμφωνα μ' αυτή την επιχειρηματολογία, την πολιτική μεγάλης κλίμακας. Η ατομική βούληση έχει λόγο ύπαρξης μόνο στα πλαίσια ενός συστήματος, του οποίου η λειτουργία είναι ανεξάρτητη, εξωτερική, γενικότερη από αυτήν.

Ένα τέτοιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η "Γενική θέληση" του Rousseau, η λενινιστική αντίληψη για το "Κόμμα νέου τύπου" και τη λειτουργία του ή η αντίληψη του Durkheim για τα "Κοινωνικά Γεγονότα" σε σχέση με τις ατομικές θελήσεις.

Η τρίτη κατηγορία επιχειρημάτων, συναφής με τη δεύτερη, είναι εκείνη που επισημαίνει τον υπερπολιτικό χαρακτήρα της μεγάλης κλίμακας πολιτικής. Η πολιτική γίνεται η σχεδόν αποκλειστική δραστηριότητα του ακολουθούντος την ριζικά αναμορφωτική προσπάθεια της μεγάλης κλίμακας πολιτικής. Η ανθρώπινη συμπεριφορά κρίνεται και αξιολογείται κυρίως με κριτήρια πολιτικής ωφελιμότητας. Η πολιτική ως σκοπός υποτάσσει όλα τα μέσα, ακόμη κι αυτά που αντιβαίνουν σ' έναν κοινά παραδεκτό ηθικό κώδικα. Ο χώρος των δημόσιων δραστηριοτήτων διευρύνεται

τόσο, ώστε περιορίζει υπερβολικά το χώρο της ιδιωτικής ζωής. Όποιος αρνείται να ενταχθεί σ' αυτή τη λογική, περιθωριοποιείται, αξιολογείται αρνητικά ως άτομο αδιάφορο και μη χρήσιμο. Όσοι κατηγορούν την πολιτική μεγάλης κλίμακας για τον υπερπολιτικό της χαρακτήρα μπορούν να επικαλεσθούν αντιλήψεις που απολυτοποιούν και θεοποιούν την πολιτική δράση και το δημόσιο συμφέρον, όπως αυτές των Γιακωβίνων ή των Μπολσεβίκων κ.τ.λ.

Η τέταρτη κατηγορία επιχειρημάτων συνδέεται με τη δεύτερη και την τρίτη και εν πολλοίς αποτελεί απόρροιά τους. Πρόκειται για τα επιχειρήματα εκείνα που προσάπτουν στη μεγάλη κλίμακας πολιτική την κατηγορία για αντιδημοκρατικότητα. Η επιχειρηματολογία εστιάζεται στο ότι στο όνομα κάποιου κοινού σκοπού, κάποιας μεγάλης ριζοσπαστικής κοινωνικοπολιτικής σύλληψης και της συνακόλουθης πρακτικής παραβιάζονται ατομικά δικαιώματα, δημοκρατικές διαδικασίες, η ελευθερία έκφρασης ή δημοσιοποίηση της γνώμης. Ο οργανωτισμός, ο συγκεντρωτισμός και η αυταρχικότητα εμποδίζουν αλλά και αναστέλλουν εκείνες τις διαδικασίες που προωθούν και διασφαλίζουν τη δημοκρατική λειτουργία των θεσμών, των πολιτικών οργανισμών, της ίδιας της κοινωνίας.

Η ιστορική εμπειρία έχει αποδείξει ότι όλες αυτές οι κατηγορίες επιχειρημάτων - που στην ουσία αλληλοδιαπλέκονται - έχουν σε μεγάλο βαθμό επιβεβαιωθεί σε διάφορες μορφές πολιτικής δραστηριότητας, σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο, με στόχο την αναμόρφωση και ανάπλαση της κοινωνίας και του ανθρώπου. Ψήγματα και πλευρές αυτών των επικρίσεων υπάρχουν σε κάθε πολιτική θεωρία που επιχειρεί να αντιπαρατεθεί στο υπάρχον με τους όρους ενός άλλου, διαφορετικού κοινωνικού είναι. Η πολιτική μυθοπλασία βρίθεται, κατανάγκην, στοιχείων που στηρίζουν απόψεις σαν κι αυτές που προηγήθηκαν. Μ' άλλα λόγια, όλοι οι μεγάλοι πολιτικοί στοχαστές και ακτιβίστες μπορούν να κατηγορηθούν για κάποιες ουτοπικές τους συλλήψεις, για ολοκληρωτισμό, για απολυτότητα, για υπερπολιτικοποίηση κ.λ.π. Θα μπορούσε, μάλιστα, κάποιος να υποστηρίξει ότι η πολιτική, που δεν θα εμπεριείχε, έστω και σπερματικά, στοιχεία όπως τα παραπάνω, είναι μάλλον πλάσμα φαντασίας, αφαίρεση νοητική ή ευγενές ιδανικό παρά κάτι που υπάρχει στην πραγματική ζωή.

Εδώ ανακύπτουν δύο καταρχήν ερωτήματα:

- Είναι μοιραίο κάθε μεγάλης κλίμακας πολιτική να εμπεριέχει τα στοιχεία που τις προσάπτουν οι επικριτές της;

- Μπορεί να υπάρξει πολιτική που να μην έχει αυτά τα χαρακτηριστικά; Και αν ναι, ποιο είναι το περιεχόμενό της;

Υπάρχει μια καταρχήν καταφατική απάντηση στο δεύτερο ερώτημα που υποστηρίζει πως μια πολιτική, για να μην έχει τα χαρακτηριστικά - κινδύνους της μεγάλης κλίμακας πολιτικής, θα πρέπει να μην έχει και τους στόχους της· να μην αποσκοπεί, δηλαδή, σε μια ριζική αναμόρφωση του κοινωνικού είναι και του ίδιου του ανθρώπου αλλά να αρκείται σ' εκείνες μόνο τις επεμβάσεις που θα διευκολύνουν και θα βελτιώνουν τη ζωή του ανθρωπίνου ατόμου μέσα στις υπάρχουσες δομές. Πρόκειται για μια πολιτική που επικεντρώνεται σε λελογισμένες θεσμικές αλλαγές, σε εκσυγχρονισμούς της δημόσιας ζωής, σε μείωση της δυστυχίας κι όχι στην αναζήτηση της ευτυχίας - αναζήτηση που μπορεί να οδηγήει σ' αντίθετα αποτελέσματα, αφού προϋποθέτει, σύμφωνα μ' αυτήν την αντίληψη, παραμερισμό του ατόμου χάριν του κοινού καλού, του κοινωνικού συμφέροντος κ.τ.λ.

Η επιχειρηματολογία αυτή ανήκει στη γενικότερη ατομικιστική παράδοση, όσον αφορά την εμμονή στην αυταξία του ατόμου, καθώς και στη θετικιστική αντίληψη που, σ' όλες τις παραλλαγές της, αρνείται την αναγωγή των φαινομένων της πραγματικότητας στην ουσία τους - εν προκειμένω η πολιτική και κοινωνική δραστηριότητα μπορεί να αναφέρεται μόνο στην αντίστοιχη συμπεριφορά των ατόμων. Η αξιολόγηση της πολιτικής με γνώμονα το "τέλος" της, την αποκάλυψη της ουσίας του πολιτικού, την ριζική αλλαγή της πολιτικής πραγματικότητας, ώστε να προσιδιάζει στην ανθρώπινη φύση ή στην ουσία του ανθρώπου, θεωρείται και επιστημολογικά κενή περιεχομένου και πολιτικά προσχηματική για τη χειραγωγή του ατόμου από τη μεριά των αναμορφωτών. Πρόκειται, εν τέλει, για την άρνηση της λογικής της επανάστασης ως μέσου αλλαγής του κόσμου και του ανθρώπου. Απέναντι στη μεγάλης κλίμακας πολιτική κηρύσσεται μια πολιτική, ας ονομαστεί, "μικρής κλίμακας", που τα αποτελέσματά της, όμως, είναι και βεβαιότερα και με λιγότερο κόστος για τα ανθρώπινα άτομα και ουσιαστικότερα για την καλύτερευση της ζωής τους.

Η αντιμετώπιση της πολιτικής ως μιας διαδικασίας μικρής κλίμακας αποτελεί βασικότατο χαρακτηριστικό του φιλελεύθερου επιχειρήματος σε αντιπαράθεση με ολιστικές πολιτικές προσεγγίσεις, στις οποίες εντάσσει και το Μαρξισμό. Ιδιαίτερα σήμερα, που η κατάρρευση του "πειράματος" επιβεβαίωσης (αλλά και διάψευσης) της μαρξιστικής σύλληψης μέσω μιας τεράστιας γραφειοκρατικής μηχανής είναι γε-

γονός, η πολιτική φαίνεται να ταυτίζεται αποκλειστικά με το φιλελεύθερο μοντέλο διαχείρισης της εξουσίας· με την επαναβεβαίωση της ισχύος του και την προβολή του - από "αφελείς" πλην όμως αποτελεσματικούς προπαγανδιστές του, τύπου Φουκουγιάμα - ως του μοναδικού πλέον πεδίου κοινωνικοπολιτικής δραστηριότητας. Αν μέχρι τώρα η "ιστορική αισιοδοξία" θεμελιωνόταν στην προσμονή του καλύτερου αύριο (ως επένδυση αγωνιστική στο παρόν), σήμερα αυτή η "αισιοδοξία" εμφανίζεται να εδράζεται στην αποδοχή του παρόντος, στην απόλυτα θετική αξιολόγησή του, στο "σταμάτημα της ιστορίας" ή καλύτερα στην αναστροφή της.

Το ατομικιστικό επιχείρημα αποτελεί τον πυρήνα του φιλελεύθερου μοντέλου για την πολιτική. Η αξιολόγηση όμως, του φιλελευθερισμού ως πολιτικής μικρής κλίμακας δεν απορρέει από το ότι έχει ως πυρήνα του το άτομο, αλλά από το συγκεκριμένο περιεχόμενο που αποδίδει σ' αυτό. Είναι μικρής κλίμακας πολιτική όχι επειδή ανάγει την κοινωνική δυναμική στο ανθρωπινό άτομο, αλλά επειδή ανάγοντας το τελευταίο σε μονοδιάστατα χαρακτηριστικά του (κυρίως στις οικονομικές του λειτουργίες) του αφαιρεί τη δυνατότητα να γίνει το κατεξοχήν σημείο ζεύξης, σύνδεσης, σύνθεσης και αναφοράς των κοινωνικών σχέσεων. Το άτομο γίνεται στοιχείο που συντίθεται (λογικά και μεθοδολογικά) για ν' αποτελέσει την πολιτική κοινωνία κι όχι οντότητα που συνθέτει τη δυναμική των σχέσεων της κοινωνικής ζωής. Γίνεται έτσι, οντολογική αφετηρία γέννησης και εξήγησης του κοινωνικού είναι κι όχι ηθικό "τέλος", σκοπός της κοινωνικοπολιτικής δραστηριότητας.

Αλλά και ο εμφανιζόμενος ως αντίποδας με τρόπο καταχρηστικό αξιολόγησε το ανθρωπινό άτομο όχι πια σαν μονάδα αθροιζόμενη ώστε να κατασκευάσει την πολιτική κοινωνία ούτε όμως, ως σκοπό αλλά, κυρίως, ως μέσον για την κατίσχυση συμφερόντων που προσδιορίστηκαν σαν ταξικά και που, εξέφρασαν με τρόπο ιδιαίτερα στρεβλό και τις πιο αδύνατες πολιτιστικές, πλευρές των εργαζομένων τάξεων αλλά και τις πιο ανηλεείς επιδιώξεις μιας διαμορφωμένης εξουσίας πάνω σ' αυτές τις τάξεις. Δυστυχώς, ο αιώνας μας καθορίστηκε από τη διαμάχη, όχι των ορθών θεωριών, αλλά των εκτροπών τους, για να δανειστούμε την αριστοτελική ορολογία.

Η αναζήτηση μιας πολιτικής που δεν θα έχει τα αρνητικά χαρακτηριστικά της εμφανιζόμενης ως πολιτικής μεγάλης κλίμακας (εμφανίζεται σαν τέτοια, λόγω των υπησιτών διακηρύξεών της, αλλά δεν είναι εξαιτίας των παράλογων αποτελεσμάτων της) δεν οδηγεί οπωσδήποτε στην υιοθέτηση ενός μετριασμένου - όχι με την έννοια του μέτρου, αλλά μ' αυτήν του μετρίου - πολιτικού προτύπου. Οι ποικίλες και

αλλεπάλληλες διαψεύσεις της πραγμάτωσης ενός οράματος, όπως αυτού της εν κόσμου ανθρώπινης χειραφέτησης, δεν πρέπει να οδηγούν την ανθρωπότητα στο να μην οραματίζεται· στο να αρκείται, στο είναι δίχως να αναζητεί το δέον γενέσθαι.

Η σημερινή και ίσως συγκυριακή κατίσχυση του νεοφιλελευθερισμού δεν είναι πειστική, αφού είναι αποτέλεσμα του ότι ο αντίπαλος έπεσε στο καναβάτσο, επειδή ζαλίστηκε από τις δικές του ανορθόδοξες άστοχες και πλασματικές κινήσεις, κι όχι λόγω της δικής του ελκτικής και ελκυστικής δύναμης. Δεν πρόκειται, επομένως, για ένα τέλος της ιστορίας αλλά για ένα αδιέξοδο της ιστορίας, για διαταραχή του προκατασκευασμένου υπερφίαλου "λόγου" της.

Στο φαινομενικά αυτόνομο Α' βιβλίο της *Πολιτείας* του και σε σημαντικό μέρος του Β' ο Πλάτων εξετάζει διεξοδικά ένα πρόβλημα, που ήδη τον είχε απασχολήσει στο *Σοφιστή*: Τη φύση της πολιτικής. Είναι χαρακτηριστικό το ότι ο αρχαίος φιλόσοφος, πριν προχωρήσει στην έκθεση των απόψεών του για τις αιτίες γέννησης και συγκρότησης της πολιτείας, προτάσει την αναγκαιότητα διερεύνησης του περιεχομένου της πολιτικής δραστηριότητας και των σχέσεών της με την ηθική, την έννοια του δικαίου, του ορθώς πράττειν. Ο ρεαλιστής Θρασύμαχος, εκπρόσωπος της κατά Πλάτωνα σοφιστικής παράδοσης, υποστηρίζει ότι το δίκαιον συνίσταται στο συμφέρον του ισχυροτέρου, ο οποίος καθορίζει τη φύση και τη λειτουργία των νόμων¹. Ο Θρασύμαχος στηρίζεται στο δήθεν αλάνθαστο της εξουσίας, όταν αυτή ανταποκρίνεται στο περιεχόμενό της². Επιμένει, με επιχειρηματολογία και ύφος ιδιαίτερα επίκαιρα σήμερα, πως οι πολιτικοί μοιάζουν με τους βοσκούς που φροντίζουν τα πρόβατα για να κερδίσουν από αυτά. Ο πολιτικός κοιτάζει μόνον το συμφέρον του και γενικά ο άδικος άνθρωπος είναι ευτυχέστερος από τον δίκαιο. Συμπεριφέρεται δίχως φραγμούς ηθικούς και πετυχαίνει αυτό που επιδιώκει³. Όσοι κατηγορούν την αδικία, το κάνουν όχι από φόβο για το άδικο αλλά από φόβο για την τιμωρία που το ακολουθεί⁴. Ο Σωκράτης, αντίθετα υποστηρίζει πως ο πολιτικός φροντίζει (ή πρέπει να φροντίζει) για το καλό των πολιτών κι όχι για το ατομικό του συμφέρον. Οι ηθικοί άνθρωποι αναγκάζονται να ασκήσουν την εξουσία, διότι υπάρχει αδικία, αφού, αν υπήρχε μια πόλη με όλους τους κατοίκους της καλούς κι ενάρετους, τότε θα επεδίωκε ο καθένας να μη γίνει κι όχι να γίνει άρχων⁵.

1. Πολιτεία 338 C-E

2. Ο.π. 340 E, 341 B

3. Ο.π. 343 B - E

4. Ο.π. 344 C

5. Ο.π. 347 A - E

Δεν ενδιαφέρουν εδώ οι διακυμάνσεις και οι λεπταίσθητες αποχρώσεις της επιχειρηματολογίας, που αναπτύσσεται στην Πλατωνική *Πολιτεία*. Σημασία έχει ότι επανατοποθετώντας τον προβληματισμό της αρχαιοελληνικής πολιτικής φιλοσοφίας μπορούμε να ξανασκεφτούμε, χωρίς την πίεση της συγκυρίας, πως μια πολιτική μεγάλης κλίμακας, ιδιαίτερα σήμερα, έχει νόημα μόνο στα πλαίσια της αναγκαίας επανεξέτασης του περιεχομένου της πολιτικής όχι ως κατάκτησης της εξουσίας αλλά ως άσκησης δημόσιας αρετής. Η αντίληψη αυτή, προφανώς, κινδυνεύει να κατηγορηθεί ως απόλυτα εξωπραγματική και επομένως αδιάφορη επιστημονικά. Για παράδειγμα, η λογική ότι η πολιτική κρίνεται από τα αποτελέσματά της ή ότι οι προθέσεις έχουν μικρή σημασία στην αξιολόγηση της πολιτικής πρακτικής - αφού μπορεί "ο δρόμος για την κόλαση να είναι στρωμένος με καλές προθέσεις" - δεν θα μπορούσε να αποδεχτεί το αίτημα επαναπροσδιορισμού της πολιτικής έξω από τα πλαίσια της εξουσίας - ή ορθότερα θέτοντας την εξουσία "εντός παρενθέσεως" κι όχι αγνοώντας την ύπαρξή της. Δεν θα μπορούσε, δηλαδή, να δεχθεί την άποψη ότι η πολιτική μεγάλης κλίμακας έχει νόημα μόνο ως ηθική, ως συγκεκριμένη ηθικότητα, ως μια γενικευμένη, καθημερινή *Shittlichkeit*.

Το πρόβλημα με την "πολιτική του αποτελέσματος" είναι ότι η υποβάθμιση της εξέτασης και ηθικοπολιτικής αξιολόγησης των προθέσεων μπορεί να οδηγήσει σε ηθική αδιαφορία και αναγωγή της πολιτικής εξουσίας σε αυτοσκοπό. Αν περιμένεις τα αποτελέσματα των πράξεών σου για να δικαιωθεί ή όχι η πρακτική σου, τότε και την καθιστάς ηθικά αδιάφορη στο διάστημα που τα αποτελέσματα δεν εμφανίζονται και σχετικοποιείς και ελαστικοποιείς τόσο την έννοια και το περιεχόμενο του αποτελέσματος ώστε να έχεις τη μεγαλύτερη δυνατή ευχέρεια κινήσεων. Από την άλλη πλευρά, η εμμονή μόνο στην αξιολόγηση της διαδικασίας ή των προθέσεων μπορεί να οδηγήσει σε αντίληψη είτε ότι η πολιτική είναι μια δραστηριότητα αξιολογικά ουδέτερη, τουλάχιστον αναφορικά με τους σκοπούς της, ή μια έκφραση καλοπροαίρετων ίσως, αλλά αφηρημένων διακηρύξεων. Το πρόβλημα αυτό έχει διατυπωθεί ως η σχέση σκοπού - μέσων στην πολιτική, ζήτημα αμφιλεγόμενο, αβέβαιο και δυσεπίλυτο, όσον αφορά στο περιεχόμενό του.

Το πρόβλημα περιπλέκεται λόγω της ασαφούς αντιμετώπισης της έννοιας του σκοπού. Τις περισσότερες φορές, κι αυτό είναι ενδεικτικό στην πολιτική, ο σκοπός, είτε ταυτίζεται, επιλεκτικά, με τα εκάστοτε μέσα, που χρησιμοποιούνται για την εκπλήρωσή του, ή νοείται με τη σημασία του αποτελέσματος. Για παράδειγμα, ο εξορ-

θολογισμός της πολιτικής κάνει αναπόφευκτη τη διαμόρφωση της γραφειοκρατίας που αποτελεί με τη σειρά της μέσον για την οργάνωση του πολιτικού στα πλαίσια της αστικής κοινωνίας. Αυτή είναι μια ιστορική διαδικασία που αναλύεται διεξοδικά από τον M. Weber. Η γραφειοκρατία, όμως, μπορεί από μέσον να καταλήξει σκοπός της πολιτικής δραστηριοποίησης. Το παράδειγμα των ιδιόμορφων κοινωνιών του "υπαρκτού σοσιαλισμού" είναι χαρακτηριστικό. Η κατανόηση του σκοπού ως αποτελέσματος μιας δραστηριότητας μεταθέτει χρονικά την αναγκαιότητα αξιολόγησής του, αφού θα πρέπει να ολοκληρωθεί η δραστηριότητα - χρησιμοποιώντας και διάφορα μέσα - για να αξιολογηθεί και αυτή με βάση το σκοπό της αλλά και αυτός με βάση τα αποτελέσματά της. Μ' αυτόν τον τρόπο, όμως "ουδετεροποιείται" η πολιτική πράξη· μπορούν τα πάντα να δικαιολογηθούν στο όνομα κάποιου τελικού στόχου. Καλλιεργείται έτσι, έστω και έμμεσα, μια ηθική αδιαφορία για το ηθικό περιεχόμενο των μέσων, της πορείας προς το σκοπό. Συχνά μάλιστα προσκομίζεται ως επιχείρημα η αναγκαιότητα μιας ρεαλιστικής αντιμετώπισης της πολιτικής πρακτικής, η οποία θα πρέπει με τρόπο αταλάντευτο (επομένως αποφεύγοντας τις ηθικές συγκρούσεις και διλήμματα) να ακολουθείται έως ότου εκπληρωθεί η αρχική τους σύλληψη.

Μια πραγματικά μεγάλης κλίμακας πολιτική δεν μπορεί να είναι αδιάφορη απέναντι σ' αυτά τα προβλήματα. Αντίθετα, αξιολογείται ως μεγάλης κλίμακας επειδή ακριβώς μετέχει των προβλημάτων αυτών, τα προϋποθέτει συνεχώς, τα προτάσσει, τα ενεργοποιεί, δοκιμάζεται σ' αυτά, τα θεωρεί κριτήριο της εγκυρότητας και αξιοπιστίας της.

Η πολιτική μεγάλης κλίμακας είναι, επομένως, επικεντρωμένη και συμπυκνωμένη στην καθημερινή ηθικοπολιτική πράξη κι όχι σε αφηρημένες διακηρύξεις και σχήματα. Εφόσον, όπως ήδη έχει υποστηριχθεί, πυρήνας της, "τέλος" της δεν είναι η εξουσία αλλά η ανθρώπινη χειραφέτηση, η ενανθρώπιση του ανθρώπου, η επανάκτηση της ουσίας του - της ελευθερίας του εν κόσμω, και το περιεχόμενό της θα πρέπει να είναι μια συνεχής ανέλιξη και σύνθεση ανθρώπινων χαρακτηριστικών και στοιχείων. Η αμφιβολία και η σύγκρουση, η ανησυχία και η επαγρύπνηση, ο κριτικός έλεγχος και η αμφισβήτηση, τα ερωτήματα και οι προβληματισμοί αλλά και η βαθιά πεποίθηση ότι ο άνθρωπος έχει τη δύναμη της ορθολογικότητάς του, τη δυνατότητα να μετασχηματίσει, ν' αλλάξει, ν' αναμορφώσει το εκτός και το εντός της ύπαρξής του είναι προϋποθέσεις αυτής της πολιτικής.

Έσχατο κριτήριο της πολιτικής πράξης δεν μπορεί παρά να είναι η ανθρώπινη ευτυχία. Γι' αυτό και η αρχαία ελληνική σκέψη θεωρούσε ως τη βασική επιδίωξη της σύστασης και λειτουργίας της πολιτικής κοινωνίας την ανθρώπινη ευδαιμονία, την ηθική και πνευματική ολοκλήρωση του ανθρώπου. Ο Αριστοτέλης, υποστηρίζοντας ότι η φύση εκάστου όντος είναι η κατάσταση της τελειότητάς του⁶, επιχειρηματολογούσε υπέρ της αναγκαιότητας να ενισχυθεί, και μάλιστα με τρόπο αποκλειστικό, το κριτήριο της ηθικής στην πολιτική οργάνωση. Σκοπός της πόλης είναι η δυνατότητα ανάπτυξης του ανθρώπου - πολίτη· το μετέχειν και το επικοινωνείν. Ο μετ' αρετής βίος, δηλαδή ο δημόσιος, ο πολιτικός βίος, οι συνθήκες που ολοκληρώνουν τον άνθρωπο ως φύσει πολιτικό ον. Η πολιτική ζωή, μ' αυτή την έννοια του μετέχειν εις τα κοινά και του (επ)ικοινωνείν με τους άλλους πολίτες, δεν εμφανίζεται σαν εξωτερική αναγκαιότητα, σαν αναγκαία σύμβαση, σαν αναγκαίο κακό πέρα και έξω από την ανθρώπινη αυθεντικότητα, αλλά ως η ίδια η φύση (όχι με την έννοια κάποιου αγοραίου βιολογισμού) του ανθρώπου ως αυθεντικά επικοινωνιακού, ενεργητικού, ορθολογικού, ηθικού όντος⁷.

Στα πλαίσια αυτής της προβληματικής η ανθρώπινη ευτυχία δεν μπορεί να νοηθεί εκτός πολιτικής δραστηριότητας· ούτε, όμως, και η πολιτική δραστηριότητα μπορεί να νοηθεί και να αξιολογηθεί δίχως τη συνεχή δοκιμασία - έλεγχο της με κριτήριο την ανθρώπινη ευτυχία. Αυτό σημαίνει ότι πρώτος και αναγκαίος όρος της μεγάλης κλίμακας πολιτικής είναι ο προσδιορισμός (σήμερα ο επαναπροσδιορισμός) και του περιεχομένου της ανθρώπινης ευτυχίας και του είδους των σχέσεών της με την πολιτική. Μια σημαντική δυσκολία προκύπτει εδώ: Μπορεί να υπάρξει κάποιος αποκλειστικός ορισμός της ευτυχίας χωρίς να αποτελεί πράξη ολοκληρωτική; Ποιος και πως νομιμοποιείται να ορίσει το περιεχόμενο της ευτυχίας; Μια πρώτη απάντηση, σαφώς σχετικιστική, είναι ότι η ευτυχία εκάστου είναι καθαρά προσωπικό θέμα και επομένως κάθε αποκλειστικός ορισμός παραβιάζει αυτό το ατομικό δικαίωμα. Κανένας άρα δεν νομιμοποιείται να ορίσει και να προσδιορίσει το περιεχόμενο της ευτυχίας για τους άλλους, αν δεν έχει τη συγκατάθεσή τους γι αυτό. Ένας αντικειμενικά αποδεκτός ορισμός που θα διευκόλυνε το επιχείρημα υπέρ της μεγάλης κλίμακας πολιτικής - είναι τόσο γενικός που τείνει να είναι αφηρημένος. Αν η ισχύς του οφείλεται στη γενικότητα της διατύπωσής του κι όχι στη δυνατότητά του να εί-

6. Πολιτικά 1252 b, 33 - 35

7. Ο.π. 1278 b, 19-23 καθώς και 1280 b, 38-39-1281a 4- 1284b 6

να πειστικός, τότε όχι μόνο δεν ενισχύει, αλλά υπονομεύει το επιχείρημα.

Ίσως όμως η ανθρώπινη ευτυχία να βρίσκεται ακριβώς σ' αυτό· στη διαρκή αμφισβήτηση του περιεχομένου της, στο ενδεχόμενο του λάθους της. Μια πολιτική μεγάλης κλίμακας δεν μπορεί παρά να υποστηρίζει τη γόνιμη αμφιβολία και να αρνείται την ψυχρή και στείρα βεβαιότητα. Η ανθρώπινη ιστορία - ατομική και συλλογική - είναι ένα στοιχείο του μέλλοντος στη βάση της γνώσης και κριτικής αξιολόγησης του παρελθόντος. Εμπειρέχει πάντοτε τη δυνατότητα του αντιθέτου, του μη προβλέψιμου, της παρέκβασης και της εκτροπής. Το περιεχόμενο του "ευ ζην", της ευδαιμονίας του ανθρώπου δεν μπορεί να οριστεί με στατικό και απόλυτο τρόπο. Εξαρτάται από το επίπεδο ανάπτυξης της ανθρωπότητας, το μέγεθος και την ποιότητα των αναγκών της, τις αντιθέσεις και τις συγκρούσεις των κοινωνικών σχέσεων, τα βιώματα και τις διαθέσεις των ατομικών υποκειμένων. Η μεγάλης κλίμακας πολιτική πρέπει να συμπεριλαμβάνει στην οπτική και τη δράση της όλες αυτές τις παραμέτρους· όχι όμως σε μια σύνθεση συστηματική, σ' ένα αυτοπροσδιοριζόμενο κλειστό σύστημα αλλά σε μια ανοιχτή δυναμική συνεχώς ανανεούμενη διαρκώς κρινόμενη και πάντοτε υποκείμενη στην άρνησή της. Η έτσι εννοούμενη πολιτική δεν προδιαγράφει μόνο ένα "Τι να κάνουμε" αλλά και τι δεν πρέπει να κάνουμε (ή να ξανακάνουμε).

Εφόσον σκοπός της είναι η ανθρώπινη χειραφέτηση και όχι η επαναχειραγώγηση μιας φαινομενικά χειραφετημένης ανθρωπότητας, τότε κέντρο της είναι ο άνθρωπος. Δεν μπορεί, επομένως, παρά να είναι βαθύτατα ανθρωποκεντρική, να ακτινώνεται στην πραγματικότητα δια του ανθρώπου, να ανθρωποποιεί το κοινωνικό είναι, όχι ανάγοντάς το στα κάθε φορά εφήμερα ανθρώπινα μέτρα αλλά υψώνοντας την αξία του ανθρώπου σε τελικό σκοπό. Όχι την αφηρημένη αιώνια ουσία των μεταφυσικών κατασκευών ούτε την ψευδοσυγκεκριμένη των κοινωνιολογισμών, αλλά εκείνη τη σταθερή και συνεχώς δοκιμαζόμενη μέσα στις τρικυμίες των κοινωνικών καταστάσεων δυνατότητα του ανθρώπου να γίνεται άνθρωπος.

Είναι προφανές ότι η πολιτική μεγάλης κλίμακας, όπως επιχειρήθηκε να προσδιοριστεί, είναι ένα ζητούμενο κι όχι μια ήδη δοκιμασμένη πολιτική πρακτική. Στηρίζεται, όμως, στην ιστορική πείρα (επιτυχίες και αποτυχίες), στις ιστορικές απόπειρες υπέρβασης του υπάρχοντος. Το ερώτημα, όμως, που συνεχώς προκύπτει, αφορά τη δυνατότητα πραγμάτωσής της. Κινείται στα όρια του πραγματώσιμου ή του ουτοπικού; Μια σαφής καταφατική ή αρνητική απάντηση θα αναιρούσε ό,τι

προηγήθηκε. Η μεγάλης κλίμακας πολιτική είναι μια δοκιμασία στο πολιτεύεσθαι· δεν είναι το πολιτικώς πράττειν αλλά η αξιολόγηση των όρων και της δυνατότητάς του. Δεν είναι η ολοκληρωμένη εικόνα της ιδεατής κοινωνίας, αλλά η προσπάθεια νομιμοποίησης της αναγκαιότητας του ιδεατού ως δύναμης υπέρβασης και επανατοποθέτησης των όρων και των ορίων του νοήματος του Ξην εν κοινωνία.

Κωνσταντίνος Παρθένης, λεπτομέρεια απ' το σχέδιο, "Μελέτη αλληγορικής σύνθεσης",
πένα - σινική μελάνι σε ρυζόχαρτο, 0,34 X 0,40 Ε.Π.Μ.Α.Σ.